

”הילדים שלי” – בעלות הזרים על ילדיהם – 1183

אדם חייב בשמירת רכושו ולשלם אם הזיק על פי גדרי אבות הנזיקין. האם ילדיו של אדם הם רכושו? יש לו בעלות עליהם? (ולעיל, שיטת החזו”א, לגבי עבדים שכל שאין אב נזיקין מפורש – אין בסיס לחיוב ויל”ע האם נוכל להשליך על קטנים) לקמן ננסה לעיין בכמה סוגיות:

בראשית פרק ל”ג פסוק ה (פרשת וישלח) / דברי עשו ותשובת יעקב
וַיִּשָׂא אֶת עֵינָיו וַיַּרְא אֶת הַנָּשִׁים וְאֶת הַיְלָדִים וַיֹּאמֶר מִי אֵלֶּה לָּךְ וַיֹּאמֶר הַיְלָדִים אֲשֶׁר חָנַן אֱלֹקִים אֶת עַבְדְּךָ.
האם נוכל להסיק מה היא סברת עשו ומה היא סברת יעקב?

שמות פרק כא פסוק ז – ח (פרשת משפטים)

וְכִי יִמְכַר אִישׁ אֶת בְּתוּלוֹ לְאִמָּה לֹא תִצָּא כְּצֵאת הָעֶבְדִּים.

האם מי שאינו בעלים יכול למכור?

שמות פרק כא פסוק כב (פרשת משפטים)

וְכִי יִנְצוּ אֲנָשִׁים וַנִּגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וַנִּצְאוּ יְלָדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה אֶסוֹן עָנוּשׁ יַעֲנֶשׂ כְּאֲשֶׁר יִשִּׁית עָלָיו בְּעַל הָאִשָּׁה וְנָתַן בְּפָלְלִים:
מכח מה זוכה הבעל בדמי הוולדות? האם הם רכושו?

בבא קמא דף מט עמוד א

א”ר חסדא: מרי דיכ”י! אטו ולדות צררי נינהו וזכיא בהו? אלא איתיה לבעל - זכה ליה רחמנא, ליתיה לבעל - לא.

רש”י

צררי נינהו - קשרי מעות וכספים הן שתזכה בהן מן ההפקר. איתיה לבעל - או ליורשיו זכי להו רחמנא. ליתיה לבעל כו' - דחיובא אימת אתי לה בשעת חבלה והרי אין לה תובעין.
מה נוכל להסיק – האם יש בעלות על הוולדות?

בבא קמא דף מב עמוד ב / מג.

והתניא: הכה את האשה ויצאו ילדיה - נותן נזק וצער לאשה ודמי ולדות לבעל, אין הבעל - נותן ליורשיו, אין האשה - נותנת ליורשיה; היתה שפחה ונשתחררה, או גיורת - זכה! אמר רבה: בגרושה. וכן אמר ר”נ: בגרושה. אמרי: גרושה נמי תיפלוג בדמי ולדות! אמר רב פפא: התורה זכתה דמי ולדות לבעל אפילו בא עליה בזנות; מאי טעמא? אמר קרא: כאשר ישית עליו בעל האשה.

רש”י מסכת בבא קמא דף מב עמוד ב

ודמי ולדות לבעל - התורה זכתה לו כדכתיב בעל האשה (שמות כא). אין האשה נותנת ליורשיה - נזק וצער. היתה שפחה ונשתחררה כו' - כלומר היתה משוחררת מעוברת ממשוחרר. או גיורת - מעוברת מגר ומתו שניהם פטור מן הכל שהוא קודם הואיל ואין לה יורשין כל הקודם בשלה זכה וזה שישנו בידו קודם לכל אדם אבל ישראלית מעוברת מישראל אפילו אין להם בנים יש לה יורשין לירש חלקה ויש לו יורשין לירש חלקו ודוקא נשתחררה קודם חבלה אבל היתה שפחה כשחבל בה חייב בכל אפילו בדמי ולדות ויתן לאדוניה דדמי ולדות שפחה אינם אלא לבעלים שלה כדאמרינן לקמן / בבא קמא / בשור שנגח את הפרה (דף מט) דאמר ליה חמרתא מעברתא אזקת מינאי.

בגרושה - עסקינן ומש”ה נותן ליורשיה שגירשה אחר החבלה. בעל האשה - אבועל הקפיד.
מה פירוש “התורה זכתה...”?

תוספות מסכת בבא קמא דף מג עמוד א ד”ה גרושה נמו

וק”ק דמאי פריך דתפלוג בדמי ולדות אטו ולדות צררי נינהו דזכיה בהו דהכי פריך לקמן (דף מט). דבעל גופיה לא הוה זכי בהו אי לאו דאשכחן דזכי ליה רחמנא ולאשה לא אשכחן דזכי.

רמב"ם הלכות חובל ומזיק פרק ד הלכה ב

וכיצד משערין דמי ולדות שמין את האשה כמה היתה יפה עד שלא ילדה וכמה היא יפה משילדה ונותנין לבעל, אם מת הבעל נותנין ליורשיו, ואם נגפה אחר מיתת הבעל אף דמי ולדות לאשה. /השגת הראב"ד/ ואם נגפה אחר מיתת הבעל אף דמי ולדות לאשה. א"א אין דבר זה מחוור מן ההלכה.... הני מילי אשת הגר שאין לו יורשים דקדמה אייה וזכיא בגוייהו אבל אשת ישראל שיש לו יורשים לעולם הם ליורשיו" האם נוכל להסיק ממחלוקת זו לגבי הבעלות ?

חזון בנימין סימן קח

התורה מטילה חיוב תשלום דמי וולדות במקרה שניזוקו על ידי אדם... חיוב זה הוא רק בנזק שנעשה על ידי אדם, אבל לא כשנעשה ע"י מזיקים אחרים, כגון שור או בור וכיוצ"ב (ב"ק דף פ"ז א', במשנה וברש"י שם, ועו"ש דף נ"ג ב, וברש"י שם ד"ה אדם).

ויש לעיין מה טיבו של החיוב, אם הוא מגדרי תשלום דמי הנזק, דוגמת שאר נזקים שהתורה מחייבת את האחראי לזה (עי' ריש ב"ק המשנה והברייתות שבסוגיא שם). ומה שרק האדם חייב, ואילו על נזקי שאר המזיקין פטורים, הוא מגזירת הכתוב... או שבעצם אין תשלום עבור עוברים, שהם היו עתידים להיות בני חורין ללא קנין מישהו בהם, והתשלום אינו אלא בגדר עונש, שהתורה הטילה על האדם שעשה זאת, אבל שאר מזיקים, חיוב שהתורה מחייבת הוא עבור שווי הנזק שעשו, אבל תשלום מגדרי עונש לא קיים במזיקים אחרים חוץ מאדם. וזהו שנלמד ממ"ש אח"כ "כי ינצו אנשים" ולא שוורים...

לזה ס"ל להתוס', דצריך לומר שקושית הגמרא אזלא לפי שיטת ר"ח (בפרט לפ"מ דיתכן דהולכים בשיטת הרא"ש שפוסק הלכה כר"ח, וכנ"ל), דלדיד' כל תשלום דמי ולדות הוא לא מסוג תשלום נזקים, כי ולדות אינם צררי, ואינם אלא בחינת 'עונש' על המזיק.... וע"כ ל"ש שהאשה (במות הגר) תזכה בולדות וע"כ תזכה בדמי הולדות, כי אין ולדות בדין נכסים שניתן לזכות בתשלום עבורם כשניזוקו. אלא שרבה חולק על עצם היסוד של רב חסדא, וסובר שהעוברים הם בני קנין (ורק לאחר שנולד הוא דאין בהם תורת קנין, שהם בני חורין שאינם בתורת קנין של האב או האם). והא דאין שאר מזיקים משלמים דמי ולדות, הוא מדין גזירת הכתוב (וכצד האחר שכתבנו בחקירתנו), דוגמת פטור דטמון באש וכלים בבור וכיו"ב, וכנ"ל. וכיון ששייך בהם גדרי בעלות וקנין, מעתה מסתבר שהבעלות עליהם היא בעיקר של האשה, שבמעיה הם גדלים ונעשו עוברים.

ח. עפ"י שפיר תובן שיטת הרמב"ם, מאחר שפסק כדעת רבה, ולא קיבל סברת ר"ח "אטו ולדות צררי נינהו", וס"ל שיש קנין בעוברים, והתשלום של דמי ולדות הם דמי הנזק שמעוגן בכל דיני נזיקין, וזכות הבעל באה לו בתשלום זה מכוח היותו בעל האשה. ושעל כן רק בהיותה אשתו זוכה בהם, ואילו משנתגרשה חוזרת לה זכותה הטבעית... (עי"ש שתולה במחלוקת בגמ' רב חסדר ורבה)

רמב"ן שמות פרק כא פסוק כב (פרשת משפטים)

ולפי דעתי, בעבור שאין בולדות היזק ניכר, כי מי יודע אם יצליחו, אמר הכתוב אף על פי שאין כאן ממון תשלומין, נשים עליו עונש, והוא כמו קנס וממון שיטילו אחרים עליו על כרחו. האם למדנו מדבריו דבר מה ביחס לבעלות על הולדות ?

פני יהושע מסכת בבא קמא דף מג עמוד א' / ביאור בגמ' הנ"ל.

אלא ודאי דכך פירושו דסברת המקשה דגרשה תפלוג בולדות היינו משום דסד"א דמסברא ודאי יש לאשה חלק בולדות כמו לבעל והא דזכתה התורה דמי וולדות לבעל היינו משום שהוא זוכה בחלקה כמו שזוכה בשאר נכסים ובמעשה ידיה וכיוצא בזה דמה שקנתה אשה קנה בעלה לכך מקשה דגרשה תפלוג בולדות ומשני רב פפא דליתא להאי סברא והראיה על זה שהרי אפילו בא עליה בזנות דלא שייך האי טעמא דמינה קא זכי ואפ"ה זכתה התורה לו דמי וולדות מזה מוכח שאין לה שום זכות בולדות אלא הכל לבעל,

רשימות שיעורים (ר"ד סולובייצ'יק) מסכת בבא קמא דף כב עמוד ב (ציוין בקשר אמיץ עמ' 57)

במלים אחרות, הראב"ד סובר שחיוב דמי הולדות מהווה חיוב נזק שמשלמים לבעל הולדות - דהיינו לבעל - וכשמת מוריש זכות הממון שלו בוולדות ליורשיו. מאידך להרמב"ם חיוב דמי וולדות מהווה חיוב חובל, והאשה הנחבלת היא המחייבת, והבעל זוכה בתשלומין ממנה ובכן אם מת הבעל קודם שנגפה האשה גובה ולא היורשין.

אברבנאל פרשת משפטים

. הנה בענין הזה להיותו נכלל בלאו לא תרצח עונש יענש הנוגף את האשה רוצה לומר בממון כאשר ישית עליו בעל האשה על דמי הולדות. ואם לא יתפרשו שניהם ונתן בפלילי רוצה לומר שהדיינים והשופטים ישפטו ביניהם כפי שקול דעתם כמה היתה שוה האשה להמכר בשפחה בהיותה הרה יותר ממה שתשוה עתה שהפילה. והנה לא אמר ככל אשר תשית עליו האשה לפי שהכל תלוי בבעל כי אין לה חלק וזכות בהם.

רבינו בחיי שמות פרק בא פסוק כב (פרשת משפטים)

"כאשר ישית עליו בעל האשה". ולא כאשר תשית עליו האשה לפי שאין לאשה חלק וזכות בולדות, שאע"פ שהזכיר "ילדיה" אין הכוונה שיהיו שלה, אבל הם פקדון אצלה כאדם המפקיד ברשות חברו פקדון, כל היכא דאיתיה ברשותיה דמריה איתיה,

רבינו בחיי ויקרא פרק יב פסוק ב (פרשת תזריע) / דין תשלום דמי וולדות בנוגפו אשה הרה

ומזה אמר הכתוב: (שמות כא, כב) "כאשר ישית עליו בעל האשה", לא כאשר תשית עליו האשה כי הילדים שלו והוא הראוי לתת בהם ערך, וכבר כתבתי שם (שמות כא, כב).
(עי"ש שביאר מדוע אין לאשה זכות).

שולחן ערוך חושן משפט הלכות חובל בחבירו סימן תכג סעיף א

הנוגף את האשה ויצאו ילדיה, אף על פי שלא נתכוון, חייב לשלם דמי ולדות לבעלה, ונזק וצער לאשה.... ואם מת הבעל, נותנים ליורשיו.

האם נסיק מכאן שלאיש יש בעלות על הולדות ?

ערוך השולחן חושן משפט סימן תכג סעיף ג

אם מת הבעל אחר שנגפה נותנין דמי הולדות ליורשיו ואם נגפה אחר מיתת הבעל כתב הרמב"ם ז"ל דנותנין אף דמי הולדות להאשה דס"ל דאין הולדות ירושה שאינם ממון בעצם אלא כשהמיתו אותם אז נעשים ממון וכשלא נגפה בחייו אין זה כממון שירשוהו יורשיו וכיון שהם ילדיה זכתה בהם ורבים חולקים עליו וס"ל דבמעו אמם נחשבים כממונו וכשמת זכו יורשיו ככל הירושות :
לפי החולקים על הרמב"ם – מה קורה אחר הלידה? מדוע שייכים רק לאבא ?

תחומין ט, הרב ז"נ גולדברג זצ"ל / דיני נזיקין בהפלות מלאכותיות עמ' 50 ואילך

ראשונה יש לחקור: מה שחייבה תורה בנגפו אשה הרה ויצאו ילדיה, שמשלם לבעל האשה, האם נתחדש בזה דין חדש, והוא שהולדות הם כממונו של אביהם; או שאין בהלכה זו דין מחודש, אלא חייב מטעם הורג נפש. דהיינו, באמת כל הורג אדם חייב לשלם דמי הנהרג בנוסף על מה שחייב מיתה, שכן הורג לא גרע מחובל. ואם כן חייב לשלם כל דמיו, שזהו דמי נזקו. ומה שאינו משלם, הוא משום ש"קים ליה בדרבה מיניה" - מאחר שחייב מיתה משום רציחה, עונש המיתה פוטר מממון. ומטעם זה פסק בהגהות אשרי ב"ק פ"ד: "ראובן שהרג את שמעון, אע"פ שחייב מיתה, משלם דמיו ליורשים בבא לצאת ידי שמים. אי נמי: אי תפסי יורשים מיניה, לא מפקינן מיניה. מא"ז... ולפ"ז יש לומר, שהנוגף אשה הרה ויצאו ילדיה שחייבה תורה תשלומים, אינה הלכה מחודשת, אלא זהו הדין של כל הורג נפש שחייב בתשלומים. רק שכל הורג נפטר משום קלבד"מ; ואילו הורג עובר, שאינו חייב מיתה על הריגתו, חייב בתשלומים ככל הורג. ובזה יש ליתן טעם למה כתוב בתורה בתשלום דמי וולדות "ונתן בפלילים". ולפי דרכנו מובן: כיון שכל מה שנשתנה דמי וולדות מדמי כל הורג אינו אלא בזה שבכל הורג אין ב"ד מוציאים מידו, רק שחייבו בבא לצאת ידי שמים או בתפס, ואילו הורג עובר חייב "בפלילים". ומעתה יוצא, שמה שאמרה תורה "ונתן" לבעל האשה, אין הטעם שכך גדר חיובו, מטעם שהולדות הם כממונו, אלא בעצם חיובו הוא לעובר עצמו, ומכיון שמת העובר, יורש ממנו האב, ככל עובר שמת...

אם ננקוט שיש בעלות – האם הבעלות נשארת אף אחר הלידה ?

ויקרא פרק כה פסוק מה (פרשת בהר)

וגם מגני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו וממשפחתם אשר עמכם אשר הולידו בארצכם והיו לכם לאחזה :
מי המוכר ??

רמב"ם הלכות עבדים פרק ט הלכה ב

אחד הקונה עבד כנעני מישראל או מן גר תושב או מן עכו"ם שהוא כבוש תחת ידינו או מאחד משאר האומות יש לו למכור את עצמו לישראל לעבד והרי הוא עבד כנעני לכל דבר, וכן מוכר בניו ובנותיו שנא' מהם תקנו וממשפחתם אשר עמכם אשר הולידו בארצכם, וכל אחד מאלו הרי הוא כעבד כנעני לכל דבר
מה הוא הכח של האבא למכור את בניו ובנותיו ?

שו"ע יו"ד סימן רס"ז סעיף יז

הקונה עבד עובד כוכבים מישראל, או מעבד כוכבים, וכן עובד כוכבים שמכר עצמו לישראל או שמכר בניו ובנותיו, הרי הוא כעבד כנעני, אלא שאותו שלוקח מעובד כוכבים אין גופו קנוי אלא למעשה ידיו, אלא אם כן קנאו בדינא דמלכותא (ממשמעות התוספות ודי"ע לדעת הרמב"ם ועב"י). ובכולם, כל זמן שלא הטבילו לשם עבדות, דינו כעובד כוכבים לכל דבר. ולאחר שיטבילו לשם עבדות, הוא עבד וחייב במצות שהאשה חייבת בהן, ובעבד זה מותר לעבוד בפרך. ואף על פי שהדין כך, ממדת חסידות ודרכי החכמה שיהא אדם רחמן ולא יכביד עולו על עבדו ולא יצר לו, ויאכילהו וישקהו מכל מאכל ומשקה, ולא יבזהו לא ביד ולא בדברים ולא ירבה עליו צעקות וכעס, אלא ידבר עמו בנחת וישמע טענותיו.
מה מלמד הדבר על בעלות אבא על ילדיו ? מה הדין בישראל ? מכח מה הבן שייך לאביו ? לאימו ?

רמב"ם הלכות עבדים פרק ט הלכה ה

עכו"ם שקנה עכו"ם לעבדות לא קנה גופו ואין לו בו אלא מעשה ידיו, אעפ"כ אם מכרו לישראל הרי גופו קנוי לישראל.
מה ההבדל מישראל שקנה גוי ? ועיין בסוגיא יבמות מו. (האם מגביל את בעלות העכו"ם?).

מנחת חינוך פרשת בהר מצוה שימז אות א

והנה עכו"ם שיש לו עבד אין לו קנין הגוף בעבד דגוה"כ מהם תקנו כו' ולא הם קונים זה מזה ויש לו רק קנין למע"י (=למעשה ידיהם)

אבן האזל הלכות עבדים פרק ח הלכה יט

והנה מה שכתב הרמב"ם וכן מוכר בניו ובנותיו... הוא בספרא, ואמר ע"ז הכתוב והיו לכם לאחוזה, ומהך קרא דריש שם בספרא דעבד כנעני נקנה בכסף שטר וחזקה, ובקדושין דף כ"ב יליף זה מקרא דלרשת אחוזה א"כ ה"נ לענין זה נמי דמי לאחוזה דהוי קנין הגוף, ומה דמוכר בניו ובנותיו אין סברא דיש לאביהם בהם קנין דמהיכי תיתי יהי' לנכרי קנין הגוף בבניו מה שאין לישראל¹ נע"כ דטעמא דלא גרע משבאי בגיטין דף ל"ז דכיון שהוא מוחזק בהם יכול למכרם, ועמש"כ סוף ה' כי א"כ מוכח כדברי הרמב"ם דאפי' עכו"ם המוכר עכו"ם קנה הישראל הקונה קנין הגוף,

שורת הדין פרק ג עמוד קכו / ביאור שיטת אבן האזל

ועי"ש בהמשך דבריו שכתב דגם לשיטתו שאין לאב גוי קנין בבניו אולם מ"מ הישראל קנה גופו וזה גלי קרא דוהיו לכם לאחוזה דאפילו עכו"ם המוכר בניו דלא קנה גופן בכ"ז קנה הישראל גופן.

¹¹ ולקמן זכר יצחק, חשוקי חמד, אגרות משה, דברות משה.